

GOST AUTOR

Zaposlenost, produktivnost i fleksibilnost radnog zakonodavstva

Džo Lauter, Tamara Borovčanin i Dušan Vasiljević
USAID-ov Projekat za bolje uslove poslovanja

Srbija se suočava s krizom koju karakterišu visoka nezaposlenost i nedostatak kvalitetnih radnih mesta. Ovo je dramatičan problem za celu državu, i to naročito zbog nedostatka prilika za zapošljavanje mladih, univerzitetski obrazovanih, stručnjaka, najkvalifikovanijeg dela radne snage koji može da pokrene privredni razvoj. I stariji radnici osećaju negativne posledice: ako njihovo radno mesto ne štiti sindikat, ili ako nemaju jedinstvene i moderne veštine, velika je verovatnoća da će izgubiti posao.

Na razmere ovog problema ukazuju i šokantne brojke. Stopa nezaposlenosti iznosi 25% i u stalnom je porastu, dok je stopa zaposlenosti radno sposobnog stanovništva neverovatno niska – 45%.

	Stopa zaposlenosti radno sposobnog stanovništva	Stopa nezaposlenosti
Srbija	45,3%	24,4%
Bugarska	58,6%	10,2%
BiH	29,8%	28,2%
Hrvatska	52,4%	17,9%
Mađarska	50,4%	10,6%
Makedonija	48,1%	31,3%
Rumunija	59,1%	7,2%
EU	68,6%	9,8%

Stanje u pogledu nezaposlenosti je tragično, i zasluhuje da nova vlada hitno preduzme nešto. Naravno, ovo je i složeno političko pitanje. Sindikati će verovatno pokušati da blokiraju liberalizaciju radnog zakonodavstva, nastojeći tako da zaštite svoje sadašnje članove. Da bi se smanjili porezi na zarade, moraju se prepoznati mogući izvori prihoda kojima se oni mogu nadomestiti. Zbog ovih poteškoća, Vlada Srbije nije uspeła da sprovede čak ni najnužnije reforme (npr. ukidanje obavezne otpremnine koja se obračunava na osnovu čitavog radnog staža zaposlenog). Naponi koje je Vlada Srbije ulagala, u najvećoj meri posredstvom subvencija, ostali su uglavnom bez rezultata – najverovatnije zato što su prepreke ozbiljnije nego mere usvojene za njihovo otklanjanje. Stoga bi naredna vlada trebalo da reformu

politike zapošljavanja učini prioritetom, i to na početku mandata, kada je iz političkih razloga jednostavnije sprovesti nepopularne reforme.

Iako je nesumnjivo nezaposlenost društveni problem broj jedan u Srbiji, privredom Srbije dominira drugi, još dublji nedostatak – niska produktivnost. Na prvi pogled bi se moglo učiniti da je produktivnost radne snage indikator o kome najpre treba da se brinu pojedinačne firme, jer on presudno utiče na njihovu sopstvenu konkurentnost. Možda i jeste tako, ali samo ukoliko se državnim regulativom ne ograničava produktivnost radne snage, a samim tim i ne umanjuje konkurentnost privrede u celini.

Kao što se može videti iz tabele koja je deo Ekonomskog memoranduma Svetske banke za Srbiju iz decembra 2011. godine, radna snaga u Srbiji ne utiče povoljno na konkurentnost zemlje, kako se to često pretpostavlja. Jedan srpski radnik je upola manje produktivan od radnika u Slovačkoj ili u zemljama u okruženju; takođe, mit o konkurentnosti srpske radne snage stoji na klimavim nogama i kada se produktivnost stavi u kontekst zarada. Troškovi rada po jedinici proizvedene robe ili usluga su u Srbiji zapravo najviši među svim zemljama obuhvaćenim uzorkom.

Zemlja	Produktivnost radnika (EUR)*	Jedinični troškovi rada
Češka	23.548	0,37
Mađarska	20.812	0,42
Poljska	18.527	0,36
Rumunija	12.544	0,38
Slovačka	25.043	0,32
Srbija	12.837	0,54

Izvor: Evrostat, Agencija za privredne registre

* Dodata vrednost po radniku

Iako produktivnost uvek zavisi od nivoa tehnološkog razvoja, na nju u značajnoj meri takođe utiče i kvalitet regulatornog okruženja. Postojanje fleksibilnijih oblika zapošljavanja (rad od kuće, fleksibilno radno vreme, lizing zaposlenih, rad sa pola radnog vremena, liberal-

izacija rada na određeno vreme itd.) po pravilu dovodi do dinamičnijeg, kreativnijeg i produktivnijeg okruženja, u kome poslodavci imaju korist od veće produktivnosti i nižih troškova rada, dok zaposleni postižu balans između posla i ličnog života koji im više odgovara.

Kada se liberalizuju uslovi zapošljavanja i otpuštanja radnika, poslodavcima je mnogo lakše da otvaraju nova radna mesta znajući da će moći da smanje broj zaposlenih ako se stvari ne budu razvijale kako su se nadali. Tako se stvara pozitivna povratna sprega u kome liberalizovana politika zapošljavanja podstiče radnike da budu produktivniji, što opet poslodavcima olakšava stvaranje novih radnih mesta.

S druge strane, u Srbiji se održava opasna iluzija prema kojoj je jedina poželjna karijera ona koja podrazumeva ugovor o radu (i to, ako je moguće, u državnom preduzeću ili upravi). Rigidnom politikom zapošljavanja, koja se prvenstveno bavi održavanjem iluzije o sigurnom radnom mestu, poslodavcima se vezuju ruke za svođenje broja zaposlenih na održiv nivo uz obezbeđenje optimalne produktivnosti svojih zaposlenih (koji su u pojedinim aspektima i isuviše zaštićeni).

Nema boljeg dokaza za neuravnoteženost zaposlenosti u Srbiji od grafikona na kome se vidi odnos između bruto domaćeg proizvoda Srbije po cenama iz 2006. i ukupnog broja zaposlenih u privatnom sektoru. Privreda Srbije je imala skoro neprekidan rast između 2002. i 2010. godine, iako je broj radnih mesta u privatnom sektoru konstantno opadao. Tokom perioda 2002–2007. godine, u Srbiji je ugašeno oko 35.000 radnih mesta, dok je realni BDP porastao za skoro 30%. Tek sa početkom svetske finansijske krize srpska privreda je izgubila više od 200.000 radnih mesta, i to za tri godine (od 2007. do 2010), odnosno preko 13% ukupnog broja radnih mesta u privatnom sektoru. U istom periodu, realni BDP ne samo da nije opao već je zapravo porastao za oko 1%. Ono što se iz

ovoga vidi jeste da preduzeća na raspolaganju nemaju pravni okvir koji je u dovoljnoj meri fleksibilan da bi im omogućio da broj zaposlenih usklade sa potrebama. Kada se suoče sa finansijskim problemima, firme u Srbiji imaju dve osnovne mogućnosti: da pokušaju da zadrže postojeći broj zaposlenih ili da se zatvore.

Najveću cenu prezaštićenosti zaposlenih i njihove posledične nedovoljne produktivnosti na kraju plaćaju nezaposleni, a zatim i sami zaposleni, čim radna mesta, čiju sigurnost je zakonodavac nameravao da im obezbedi, postaju ekonomski neodrživa. Naša nesreća je to što propisi često vezuju ruke privrednicima, čak i u slučajevima kada bi neodrživa radna mesta mogla da se žrtvuju da bi se sačuvala održiva i spasla čitava preduzeća.

Zašto se Srbija našla u ovakvoj situaciji? Fiskalno opterećenje zarada je veliko, a tu su i složenost obračuna zarada, ograničenja u pogledu rada na određeno vreme i drugih fleksibilnih vidova zapošljavanja, visoki troškovi otpremnina, zahtevi u pogledu zaštite na radu i nedostupnost inspekcije rada. Brojne oblasti nisu jasno i precizno definisane, te tako ostaju u „regulatornoj sivoj zoni“ (npr. „outsorsing“ zaposlenih, odnosno rad posredničkih agencija u zapošljavanju), dok su druge uređene prevaziđenim propisima (npr. radni odnos stranca). Ovo potvrđuje studija koju je USAID-ov Projekat za bolje uslove poslovanja 2011. godine sproveo primenom modela standardnog troška, prema kojoj su administrativne procedure vezane za zapošljavanje treće po visini administrativnih troškova s kojima se sučeljava privreda.

Poslodavci navode da je fiskalno opterećenje zarada još jedna velika prepreka zapošljavanju. Ono doprinosi raširenosti rada u neformalnom sektoru („sivog“ i „crnog tržišta rada“), u kome je, prema različitim istraživanjima, zaposleno čak do milion ljudi. Time država posredno dodatno povećava pritisak na privredu koja posluje u legalnim tokovima, ovaj put putem neloyalne konkurencije sive ekonomije.

Šta nam je činiti? Bez obzira na to koji je osnovni problem – nezaposlenost ili produktivnost, lek je isti: Srbija bi trebalo da liberalizuje propise o radu i uvede fleksibilnije oblike zapošljavanja. Takođe, treba smanjiti iznose obaveznih otpremnina, kao i administrativna opterećenja, i uskladiti upotrebu kolektivnih ugovora sa mogućnostima privrede. Sledeći primer Španije i Italije, koje upravo prolaze kroz liberalizaciju radnog zakonodavstva kako bi preduzeća mogla jednostavnije i jeftinije da zapošljavaju, trebalo bi smanjiti fiskalno opterećenje zarada, tako da je potrebno pokrenuti hitnu debatu o tome kako nadomestiti izgubljene prihode.